

Prof. dr. Pieter ter Keurs

Verzamelen

Universiteit
Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

Verzamelen

Oratie uitgesproken door

Prof. dr. Pieter ter Keurs

bij de aanvaarding van het ambt hoogleraar

Museums, Collections and Society

aan de Universiteit Leiden

op 2 december 2019.

**Universiteit
Leiden**

Mijnheer de Rector Magnificus, Leden van de Faculteitsbesturen van Geesteswetenschappen en Archeologie, Waarde Collegae, Zeer Gewaardeerde Toehoorders,

Toen ik bijna negen jaar geleden eveneens op deze plek stond voor het aanvaarden van de bijzondere leerstoel Antropologie van Materiële Cultuur heb ik u mogen onderhouden over het thema Materiële Cultuur en Vergankelijkheid. Ik heb toen betoogd dat voorwerpen, eigenlijk onze hele materiële omgeving, een soort antidotum zijn voor het besef dat het leven eindig is. Veel materiële cultuur wekt de indruk dat het eeuwigheidswaarde heeft (hoewel dat natuurlijk niet zo is) en dat geeft houvast. Het scheidt een vertrouwde omgeving. En in een fundamenteel onzekere wereld hebben mensen dit hard nodig. Vandaag wil ik het hebben over een bijzondere vorm van dat zoeken naar eeuwigheidswaarde: het fenomeen verzamelen. Waarom verzamelen we eigenlijk? Ik ga vier aspecten van verzamelen bespreken, het psychologische, het sociale, het politieke en het ethische aspect, maar voordat ik daarmee begin, geef ik u een korte theoretische inleiding over wat in de Engelstalige literatuur vaak 'the entanglement of object and subject' wordt genoemd.

De tweede helft van de jaren tachtig en de jaren negentig van de vorige eeuw hebben veel nieuwe theoretische inzichten opgeleverd, vooral in disciplines als culturele antropologie en archeologie. Zonder andere disciplines tekort te willen doen concentreer ik mij nu even op de antropologie, mijn eigen métier.

Dankzij auteurs als Daniel Miller (met *Material Culture and Mass Consumption*, 1987, en vele andere boeken die daarna gepubliceerd zijn) en Marilyn Strathern (vooral met *Gender of the Gift*, 1988) zijn veel antropologen op een andere manier gaan nadenken over culturele verschijnselen en niet alleen met betrekking tot culturen buiten Europa maar ook over de eigen samenleving. Niet alleen over de ander, ook over het eigene dat niet zo anders bleek dan eerder werd gedacht. Dat anders benaderen van het onderzoeksobject had alles te maken met

het ontkennen van de sterke Cartesiaanse scheiding tussen object en subject. Hoewel Descartes zelf aan het eind van zijn leven deze strikte scheiding al relativerde is dit gedachtengoed zeer dominant geweest in de Europese cultuurgeschiedenis. Tot aan de twintigste eeuw lijkt het net alsof de buitenwereld geduldig ligt te wachten op wetenschappers die op apolitieke wijze, zogenaamd objectief, die buitenwereld in kaart brachten en probeerden te begrijpen. Zo ook antropologen en zeker veel antropologen die in volkenkundige musea werkten. Hoewel het bestaan van animisme en fetisjisme natuurlijk al lang bekend was, deden antropologen in de westerse wereld hun uiterste best om dingen (voorwerpen, maar ook socio-kosmische structuren en ideeën), zodra ze in Europa bestudeerd werden, te neutraliseren. In de praktijk betekende dat vaak dat er veel geclassificeerd werd en dat voorwerpen werden ontdaan van hun context, zo die al bekend was. En classificaties zijn altijd een versimpeling van de werkelijkheid.

Het opbergen van voorwerpen in depots of vitrines is eveneens een vorm van neutraliseren. Ontdaan van zijn krachtige actieve rol, krijgt het voorwerp een nieuwe betekenis in een museale context.

Niet alleen het evolutionisme, ook het functionalisme en de vroege versie van het structuralisme gaan uit van een objectieve werkelijkheid die geduldig wacht op de onderzoeker om geïnterpreteerd te worden. En dat is precies wat verandert in de jaren tachtig en negentig. Ik heb het hier niet over een post-modern deconstructivisme. Het gaat hier om de erkenning dat object en subject interacteren en elkaar construeren. Dat besef is van groot belang gebleken voor de ontwikkeling van onze vakgebieden. In de kunstgeschiedenis is dit eveneens opgepakt. Ik hoef alleen maar te wijzen op het werk van de voormalige Leidse hoogleraar Caroline van Eck en het boek *The Animated Image. Roman Theory on Naturalism, Vividness and Divine Power* (2012) van collega Professor Stijn Bussels.

'The material turn' (meer aandacht voor materialiteit), in onze disciplines, waar onder meer het Leidse Material Agency Forum aandacht voor vraagt, komt deels uit de hierboven

geschetste ontwikkeling voort. Immers, als object en subject intensief interacteren is het niet voldoende alleen het subject als actieve partner in het systeem te zien. Ook de materiële en fysieke eigenschappen van het object ontlokken reacties en dienen dus meer dan voorheen onderwerp van studie te zijn. Het effect van de fysieke aanwezigheid van het voorwerp dient zeer serieus genomen te worden. Musea weten dat, op hun manier, maar al te goed.

Om het verschijnsel verzamelen goed te begrijpen is het van groot belang de inleidende opmerkingen die ik heb gemaakt in gedachten te houden. Bij verzamelen moeten we ons goed realiseren dat de aantrekkingskracht tussen datgene wat verzameld wordt en de verzamelaar centraal staat en dat is in hoge mate wat de filosoof Arthur Schopenhauer een irrationale kracht zou noemen. Inderdaad, veel verzamelaars kunnen niet onder woorden brengen waarom ze, vaak heel fanatiek, verzamelen. Mensen kunnen vaak niet beredeneren waarom ze bepaalde voorwerpen in hun nabijheid willen hebben en waarom ze die willen aanraken.

Laat ik een voorbeeld noemen van wat ik zojuist gesignaleerd heb. De Duitse stadjes Weimar en Jena waren rond het jaar 1800 plaatsen waar op cultureel gebied veel gebeurde. Vooral Jena werd het centrum van de Vroege Romantiek. Rondom de broers August Wilhelm en Friedrich Schlegel verzamelde zich een groep intellectuelen die nogal van zich deden spreken. Denk aan schrijvers als Ludwig Tieck en Wilhelm Heinrich Wackenroder, de dichter Novalis en de filosoof Johann Gottlieb Fichte. In het naburige Weimar (tegenwoordig slechts een kwartier met de trein) was de situatie anders. De hertogen van Weimar steunden al generaties lang belangrijke intellectuelen en kunstenaars. Zo had ooit Johann Sebastian Bach in Weimar gewoond en gewerkt. En later zou Franz Liszt er zijn muzikale sporen nalaten. Rond 1800 was de schrijver Johann Wolfgang von Goethe de intellectuele heer en meester in het kleine, maar bruisende stadje. Goethe zorgde er ook voor dat Friedrich Schiller in Weimar kwam wonen. Beide beroemdheden (ook

toen al) hielden de Jena romantici op gepaste afstand.¹ De huizen van Goethe en Schiller staan er nog en zijn tegenwoordig te bezoeken. Voor mijn voorbeeld neem ik u mee naar het huis van Schiller.

Het huis van Friedrich Schiller in Weimar.

De hedendaagse bezoeker komt binnen via de achterkant, waar in de nieuwbouw de kaartverkoop en de winkel zijn gevestigd. Een nieuwbouw die overigens vanaf de straat nauwelijks zichtbaar is en dus niet stoort. Van daaruit loopt men het eigenlijke huis binnen. Op de eerste etage is de studeerkamer van Schiller, een kamer die voor Schiller adepten mythische en magische proporties aanneemt. In een hoek staat, vrij achteloos, het bureau van Schiller.

Ik was enigszins uit evenwicht. Staat dat hier zomaar, onbevaakt? Is het geen kopie? En ik was geneigd aan het bureau plaats te nemen, maar hield me in. Het was eenzelfde gewaarwording die ik, een dag eerder had gehad in het huis van Franz Liszt. De neiging om aan zijn piano te gaan zitten, of op z'n minst de piano aan te raken, was heel sterk. Ook daar deed ik het niet.

¹ Safranski 2010 [2009].

Het bureau van Schiller.

Ik ben drie keer teruggelopen naar Schiller's bureau. Af en toe kwam er een suppoost langs en een enkele bezoeker. Iedereen die ik daar zag hield gepaste afstand tot deze heilige plek. Een strengere bewaking was blijkbaar niet nodig. Toen ik voor de laatste keer de kamer uitliep, kwam er net een jonge man de kamer in. Hij keek wat schichtig om zich heen en boog zich daarna over het bureau van Schiller. Ik liep door, maar keek op de gang nog even om. De jonge man had blijkbaar gezien dat er geen suppoost in de zaal was en raakte heel even, met gepaste eerbied, het bureau van Schiller aan. Hij schrok toen hij zag dat ik omkeek en getuige was van zijn gedurfde daad.

Musea hebben vaak te maken met dit verschijnsel. Heel vaak moeten museummedewerkers bezoekers waarschuwen dat ze niet aan de voorwerpen mogen komen, of dat ze te dichtbij komen. En meer dan eens reageert een bezoeker in zo'n geval geïrriteerd. Sommigen denken weg te komen met een smoes, 'Ik dacht dat het een kopie was', en anderen reageren verontwaardigd met de opmerking, 'Wat maakt dat nou uit, als ik er even aan zit', gevolgd door, 'Er staat geen bordje bij dat ik het niet mag aanraken.'

Wat is hier nu precies aan de hand? Waarom willen mensen zo dicht bij bepaalde voorwerpen zijn? Die wens tot fysieke nabijheid kan zo sterk zijn, dat het een obsessie wordt. Deze drang tot 'het aanraken' en zelfs 'het hebben' van dingen is ook cruciaal bij verzamelen.

Verzamelen is het bijebrengen van een groep gerelateerde voorwerpen. Ik wil hier en nu vooral stilstaan bij 'het bijebrengen' en niet bij de 'gerelateerde voorwerpen', de verzamelingen zelf. Het gaat mij nu om de activiteit 'verzamelen', het 'doen' van het 'bijebrengen'. Wat gebeurt er nu precies en waarom, als men verzamelt? Wat gebeurt er precies in dat proces waarmee de aantrekkingskracht tussen mens en object zo mooi tot uitdrukking komt.

Psychologisch

Allereerst de psychologische aspecten van verzamelen. Ik ben natuurlijk geen psycholoog, maar enkele opmerkingen over de psychologie van verzamelen kunnen hier niet ontbreken.² In de psychologische literatuur valt op dat het verschijnsel verzamelen enorm complex is, maar enkele constanten zijn wel aan te geven. Zo schreef de psychoanalyticus Peter Subkowski (2006) dat:

There is always a close and mostly unconscious relationship between the concrete object of collection and an individual's life history.³

De originele Franse denker Jean Baudrillard (1968) beschreef verzamelen als een ultieme neurotische verdediging tegen de werkelijkheid van het angst-inboezemende voortgaan van de tijd, eindigend in iemands onvermijdelijke dood. Met het verzamelen van grote hoeveelheden voorwerpen probeert de verzamelaar het verstrijken van de tijd te vertragen en controleerbaar te maken. Daarbij poogt de verzamelaar een perfecte wereld te scheppen, als tegenwicht voor de niet-perfecte, chao-

² Met dank aan Prof. dr. Philip Spinhoven die mij op weg geholpen heeft met suggesties over relevante literatuur.

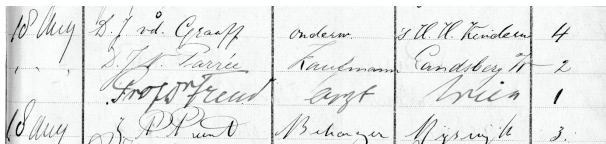
³ Subkowski 2006:386.

tische en onzekere buitenwereld. En dan kom ik weer terug bij Subkowski.⁴

... collecting offers a way to console oneself for being left, give narcissistic validation and calm tempestuous emotions. It expresses a yearning for completeness and for a world which is to become perfectly shaped by way of the collection.

Dit streven naar perfectie in een imperfecte wereld kan echter ook een vorm van pathologie zijn. Verzamelaars kunnen verzamelingen gebruiken als een middel om te compenseren voor een verlies, een trauma of een onbewust verlangen. Er kan ook sprake zijn van een pervers verlangen.

Sigmund Freud, die in zijn analyses veel belang hechtte aan seksualiteit, was zelf een fanatiek verzamelaar van 'antiquiteiten'. Het is jammer dat hij zijn eigen verzameldrift nooit aan een uitgebreide analyse heeft onderworpen, want in een aantal gevallen is verzamelen ook te interpreteren als een verdedigingsmechanisme tegen seksuele angsten.

Handtekening van Sigmund Freud in het bezoekersboek van het Rijksmuseum van Oudheden, Leiden. 18 augustus 1910. Freud was in die periode met vakantie in Noordwijk en bezocht Leiden twee keer, onder meer voor een ontmoeting met de componist Gustav Mahler.

De case-studies over verzamelaars met psychische problemen, zijn fascinerend om te lezen, want ze gaan in belangrijke mate over de relatie mens-object. Ik ga u daar verder niet mee vermoeien, want ik wil voorkomen dat de verzamelaars onder u over een half uur de zaal terneergeslagen verlaten. Ter geruststelling: niet alle verzamelaars hebben een psychisch probleem.

⁴ Subkowski 2006:387.

Er is natuurlijk eveneens een groot aantal verzamelaars met een stabiele persoonlijkheid.⁵ Maar ook bij die verzamelaars is de drang om voorwerpen te bezitten, zich er mee te omringen en er een prettige, vertrouwelijke wereld mee te scheppen, groot. Toen Johann Wolfgang von Goethe hoorde van de dood van zijn vriend Friedrich Schiller sloot hij zich lange tijd op in zijn huis, omringd door zijn enorme collectie waarmee hij de schepping in al haar facetten probeerde te begrijpen.

Sociaal

Verzamelen is ook een sociaal gebeuren. Hoewel verzamelen een sterk individuele activiteit is, kan de verzamelaar niet zonder een sociaal netwerk. Anders kun je nooit weten waar de felbegeerde objecten zich bevinden en hoe je die kunt verwerven. Verzamelaars zijn echter ook opvallend vaak *einzelgängers*, mensen die enigszins buiten de dagelijkse wereld en soms zelfs ronduit vijandig tegenover de buitenwereld staan. Dit mede vanwege het fanatisme waarmee ze verzamelen. Laten we een voorbeeld, waarin beide elementen te herkennen zijn, wat uitgebreider bespreken. Ik neem u mee naar de laatste decennia van de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw, naar de wereld van Hans Sloane wiens collecties gezien worden als de basis waarmee het British Museum werd gesticht. Overigens, Hans Sloane moet niet verward worden met John Soane, de man wiens huis en collecties nog steeds in Londen te bezichtigen zijn. Hans Sloane's huis, Chelsea Manor staat er niet meer.

Sloane werd geboren op 6 april 1660 en overleed op 92 jarige leeftijd op 11 januari 1753 in Chelsea, nu onderdeel van Londen. Meteen na zijn dood kwam de mythevorming op gang. Hoewel hij al een zeer bekend verzamelaar was, ook internationaal, werd aan het einde van zijn leven (en zeker na zijn dood) de relatie tussen Sloane's verzamelingen en de belangen van het opkomende Britse rijk steeds belangrijker. Sloane werd al snel gezien als een held en dat heeft de rauwe werkelijkheid, ook in de diverse biografieën, doen ondersneeuwen. James Delbourgo

⁵ Subkowski 2006:389.

Hans Sloane (1660-1753), naar een portret van T. Murray.
Collectie British Museum

brengt in een recente biografie (2017) *Collecting the World. The Life and Curiosity of Hans Sloane* de nuance aan.

De familie waarin Sloane geboren werd was niet onbemiddeld. Zijn vader had goed geld verdiend, maar ze waren niet van adel. Eigenlijk waren de Sloanes een familie van ‘servants’, mensen die in dienst waren van belangrijke adellijke families en dus dienstbaar waren aan de elite. Ze waren niet de minste

‘servants’, maar in het Britse rijk van toen (en nog) was sociale mobiliteit erg moeilijk. Gelukkig voor Hans was er wel geld om hem een goede opleiding te geven. Hij werd opgeleid tot arts en heeft een groot deel van zijn leven goed verdiend met dit beroep.

Sloane werd al vroeg geconfronteerd met een koloniale situatie. Als jongeman woonde hij in Noord-Ierland en hoewel hij het in latere aantekeningen vooral heeft over de overweldigende natuur, moet hij goed ingebed zijn geweest in een situatie van machtsongelijkheid. Hij heeft dat wellicht zelfs gezien als een vanzelfsprekendheid. Er is echter niet veel bekend over zijn jeugdijaren. Toen hij later als arts een praktijk opzette, werkte hij vooral voor de elite. Dat was ook waar het meeste geld te verdienen viel. Het ging Hans Sloane echter niet alleen om het geld. Hij investeerde ook heel duidelijk in sociale relaties en bouwde, mede vanwege zijn familieachtergrond al snel een indrukwekkend netwerk op.

In 1687 kwam zijn grote kans. Sloane werd gevraagd om als familiearts met de Hertog van Albemarle mee te gaan naar Jamaica, waar de hertog benoemd was als gouverneur. Enkele vrienden raadden hem dit af. De reis was niet zonder gevaar en ook de klimatologische omstandigheden in Jamaica leidden regelmatig tot ziekten en vroegtijdige dood. Maar de jonge Hans was nieuwsgierig en ging toch, niet in de laatste plaats vertrouwend op zijn geloof in God: ‘I thank God I am very well & well pleased with my undertaking’⁶

De natuur in Jamaica overweldigde hem. Hij verzamelde veel naturalia en uiteindelijk zou dit werk leiden tot de publicatie van het omvangrijke *A Voyage to the Islands Madera, Barbados, Nieves, S. Christophers and Jamaica*. Vol. 1. 1707, vol. 2 1725.

De hertog overleed een jaar na aankomst, Sloane kon hem blijkbaar niet in leven houden, maar dit jaar was voldoende voor de jonge arts om een stevige basis te creëren in het sociale netwerk van de blanke elite op Jamaica. Hij kende veel rijke plantage eigenaren, omdat hij overal om medisch advies werd gevraagd. Afgezien van betaling in geld, leidde dit vaak ook tot schenkingen van naturalia en voorwerpen. Tevens was er sprake

⁶ Delbourgo 2017:36.

ke van blijvende dank en afhankelijkheid. Voor Sloane leverde deze periode een grote uitbreiding van zijn sociale mogelijkheden op en uiteindelijk ook een rijke bruid, de weduwe van een rijke plantage eigenaar.⁷

Hoe bewust was Sloane zich van de dubieuze partijen waar de rijkdom van zijn vriendenkring op gebaseerd was: de slavenhandel? Zeer bewust en ik vermoed dat het gezien werd als een vanzelfsprekende werkelijkheid waar niet fundamenteel aan getwijfeld werd. De openbare kritiek op de slavenhandel en op de uitbuiting van de tot slaaf gemaakte mensen van Afrikaanse afkomst stond in die jaren nog in de kinderschoenen. Sloane's verslagen over de behandeling van zijn patiënten laten er echter geen twijfel over bestaan. De plantage eigenaren vroegen hem ook regelmatig om zieke slaven te behandelen, omdat het economisch belangrijk was dat ze zo lang mogelijk overleefden en inzetbaar bleven, maar Sloane's teksten over deze behandelingen en die van de rijke elite laten een schrijnend verschil zien. Bij de slaven schrijft Sloane bijvoorbeeld dat ze zich aanstellen en zich eigenlijk alleen maar willen onttrekken aan het werk.⁸ Bij zijn blanke patiënten lezen we dit nooit.

Sloane verzameldrang beperkte zich niet tot de elite. Zo interesseerde hij zich onder meer ook voor de voorwerpen die door slaven werden gebruikt. Zijn interesse voor muziekinstrumenten van slaven was niet geheel van gevaar ontbloeit. De plantage eigenaren bekeken dit met argwaan, want muziek werd gezien als een samenbindend element en te veel solidariteit onder slaven was potentieel gevaarlijk.

In maart 1689 keerde Hans Sloane terug in London.⁹ Het was een onzekere tijd. De maand voor zijn aankomst was de Nederlandse Stadhouder Willem III gekroond tot Koning van Engeland en het land werd verscheurd door conflicten. Gelukkig voor Sloane had hij al eerder contact gehad met de protestantse

stadhouder en hij bleek zich ook nu weer snel aan een onzekere situatie te kunnen aanpassen. Zijn artspraktijk floreerde en vanwege zijn sociale vaardigheden breidde zijn netwerk zich gestaag uit. En bij Hans Sloane is het netwerk van mensen sterk verbonden met netwerken van voorwerpen of naturalia. Hij lijkt wel een soort Bruno Latour *avant la lettre*.

Sloane collecties breidden zich uit, want ook financieel ging het hem voor de wind (vooral door zijn huwelijk, waarmee hij grote belangen in plantages op Jamaica verwierf) en hij werd bekender als verzamelaar. Dat betekende echter niet dat hij nu door de elite geaccepteerd werd als een deel van hen. Hij bleef in zekere zin een outsider, want hij was niet van adel en hij verdiende zijn geld door te werken en handige deals te maken met relaties en handelspartners. En dat waren zaken die niet hoog in aanzien stonden.

Ook wetenschappers hadden twijfels over het belang van het werk van Sloane. Als secretaris van de Royal Society, toch niet de minste functie, werd hij zwaar bekritiseerd vanwege zijn redactionele werk voor de *Philosophical Transactions*. Tegen het einde van zijn leven, werd het voor Sloane wat makkelijker. Hij werd in de adelstand verheven en volgde Isaac Newton op als President van de Royal Society, maar zelfs toen bleef de houding kritisch.

De kritiek vanuit wetenschappelijke hoek is goed te begrijpen als we kijken naar de inventaris die werd gemaakt vlak na Sloane's dood in 1753. Op basis van Sloane's eigen aantekeningen werd de volgende classificatie van zijn verzameling gemaakt:¹⁰

The Library
Medals and Coins
Antiquities
Seals
Cameos and Itaglios
Precious Stones, Agates and Jaspers
Agate and Jasper Vessels
Crystals and Spars

7 'Sloane's own match with Elizabeth Langley Rose on 11 May 1695 linked him permanently to Jamaica and slavery' (Delbourgo 2017: 149).

8 Delbourgo 2017:80-85.

9 Delbourgo 2017:141.

10 Delbourgo 2017:259-261

Fossils, Flints, Other Stones
 Metals, Minerals, Ores
 Earths, Sands, Salts
 Bitumens, Sulphurs, Ambers
 Talcs and Micae
 Testacea and Shells
 Corals and Sponges
 Echini Marini (sea urchins)
 Asteriae, Trochi, Entrochi (shells)
 Crustacea or Crabs
 Starfish
 Fish
 Birds, Eggs, Nests
 Vipers and Serpents
 Insects
 Humana
 Vegetable Substances
 Herbarium Volumes
 Miscellaneous Things
 Framed Pictures and Drawings
 Mathematical Instruments

Als we deze lijst zien, moeten we vooral denken aan een inventaris van een Rariteiten Kabinet uit de Renaissance en veel minder aan de classificaties die in de negentiende eeuw door veel musea zijn gebruikt. De grote discussies over hoe collecties - en impliciet de wereld - ingedeeld moesten worden, lijken voor een groot deel aan Sloane voorbij gegaan te zijn. Het feit dat hij niet aan één van de topuniversiteiten in Engeland gestudeerd had, heeft hem hierbij ook geen goed gedaan. Tenslotte is van belang voor het niet serieus nemen van Hans Sloane als wetenschapper dat hij feitelijk geplet is tussen Linnaeus en Newton. De classificaties waarmee Linnaeus de planten en dierenwereld in kaart bracht, zijn veel invloedrijker geworden dan wat Sloane heeft neergezet. De meest invloedrijke versie van *Systema naturae* van Linnaeus is die van 1758 (dit was de tiende druk). Daarmee werd in feite Sloane's status als een goedwillende amateur bevestigd.

Ook tijdgenoot Isaac Newton zou veel en veel invloedrijker worden dan Sloane. Dat hoeft ik u denk niet in detail uit te leggen.

Hans Sloane overleed op 11 januari 1753, op 92-jarige leeftijd. Korte tijd later opende het British Museum waar zijn collecties de kern van vormden. Door handig te manoeuvreren had Sloane er zelf voor gezorgd dat zijn nalatenschap publiek eigendom werd. De toegang was, en is nog steeds, gratis. Er werd 20.000 pond betaald voor de collectie, beduidend minder dan de marktwaarde. Dit was een eis die Sloane had gesteld in zijn testament, want hij wilde zijn beide dochters financieel goed achterlaten. De collectie werd hiermee openbaar toegankelijk (hoewel er in het begin nog wel de nodige beperkingen waren, want het was niet eenvoudig om kaartjes te bemachtigen) en de collectie werd hiermee definitief een onderdeel van Empire-denken van het Britse Rijk.

Samenvattend kunnen we stellen dat zelfs een beroemd verzamelaar als Hans Sloane maatschappelijk dus niet geheel geaccepteerd werd.¹¹ Ondanks zijn rijkdom bleef hij iemand die afkomstig was uit een familie van afhankelijkken ('a family of servants'). Hij had niet de juiste opleiding en werd als secretaris van de Royal Society bekritiseerd vanwege zijn onzorgvuldigheden bij het redigeren van de *Philosophical Transactions*. Voor de wetenschap speelde hij geen belangrijke rol. Sloane's leven als verzamelaar is wel een mooi voorbeeld van de 'entanglement object-subject'. Als arts had hij een groot sociaal netwerk, dat veel voorwerpen en naturalia opleverde. Helaas is slechts weinig bekend over hoe schenkers, verkopers

¹¹ Zie ook Maya Jasanoff's *Edge of Empire*, 2006. Zij beschrijft hierin de levens van enkele Engelse en Franse verzamelaars, in India en Egypte, die hun verzamelingen gebruikten om status en prestige te verkrijgen. Voor alle besproken personen geldt dat ze in eerste instantie marginale figuren in de samenleving waren: niet van adel of derde of vierde zonen van adellijke families, geen rijke burgers en sterk afhankelijk van de goodwill van de elite. Ze probeerden met hun verzamelactiviteiten een betere maatschappelijke positie te verkrijgen.

en de verzamelaar nu precies over die voorwerpen dachten. Het voorbeeld van het verzamelen van muziekinstrumenten van slaven laat zien dat er gevaarlijke aspecten zaten aan die ogenschijnlijk onschuldige verzamelpraktijken. Afgezien van Sloane's verbondenheid met slavenarbeid op plantages, zijn hij en zijn verzameling ook in bredere zin innig verbonden met de politieke en militaire aspiraties van het Britse Rijk. Dit brengt mij tot het politieke aspect van verzamelen.

Politiek

Natuurlijk spelen voorwerpen en collecties een rol bij het verhogen van de status en het prestige van de verzamelaar. Dat heeft al sterke politieke connotaties. De relatie tussen verzamelen en de politieke werkelijkheid is echter ingewikkelder. De periode rond 1800 kan gezien worden als een kantelpunt in de geschiedenis van het verzamelen. Ik kan daar nu niet in detail op ingaan, maar één van de belangrijkste veranderingen is de toenemende invloed van de nationale staat. Het begin van de negentiende eeuw laat zien dat nationale staten de regie van verzamelactiviteiten in toenemende mate overnemen van particulieren. De Napoleontische veldtocht in Egypte had dit al duidelijk gemaakt. Napoleon zelf verzamelde natuurlijk zowel voor het Franse rijk als voor de eer en glorie van hemzelf, maar vooral als de Franse troepen in Egypte uiteindelijk verslagen zijn, zien we die spanning tussen privébelangen en staatsbelangen heel scherp aan de oppervlakte komen. De Engelsen wilden alle voorwerpen die door de Fransen waren buitgemaakt confisqueren, niet om aan de Egyptenaren terug te geven, maar om naar Londen te verschepen. Franse officieren probeerden dit te voorkomen door te stellen dat de voorwerpen eigendom waren van privépersonen en niet van de Franse staat. De Engelsen claimden dat het een staatsaangelegenheid was en dat zij als overwinnaars dus het recht hadden de collecties naar het British Museum te sturen.¹² De staatsbemoeienis met verzamelen zou in de negentiende eeuw alleen maar toenemen en daarmee ook de verwevenheid met kolonialisme. Negentiende-eeuwse koloniale ambtenaren hadden vaak heel

goed door dat het begrijpen van de 'entanglement' tussen object en subject cruciaal was voor het besturen van een gebied. Lokale machthebbers ontleenden hun macht vaak aan het bezit van bepaalde voorwerpen met een krachtige 'agency', dus als de koloniale overheid die objecten confisqueerde, was de machtsstrijd in hun voordeel beslist.

Hiervan zijn talloze voorbeelden te noemen. Laten we eens kijken naar de onderwerping van Zuid-Sumatra aan de koloniale macht, in het begin van de twintigste eeuw, en met name naar de persoon van Otto Louis Helfrich (1860-1958).¹³ Helfrich arriveerde in 1886 als jonge bestuursambtenaar in Nederlands-Indië en werd geplaatst in de Afdeling Kroë in Zuid-Sumatra. Hij groeide uit tot een zeer ervaren ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur en een bijzonder verzamelaar, zowel voor het Museum van het Bataviaasch Genootschap (nu het Nationaal Museum van Indonesië in Jakarta) als voor het Museum voor Volkenkunde in Leiden.

Kort na zijn aanstelling schreef hij:

In de overtuiging, dat het voor een bestuursambtenaar van het hoogste gewicht is, de gebruiken, zeden, gewoonten en taal van het land, waarover hij het bestuur voert, te kennen, haastte ik mij bij mijne plaatsing in de Afdeling Kroë die stelling in praktijk te brengen en liet, zooveel als 't mij doenlijk was, geen tijd voorbijgaan om mij op de hoogte te stellen van land en volk.¹⁴

Op 19 september 1885 werd in de notulen van de bestuursvergadering van het Bataviaasch Genootschap melding gemaakt van het verzoek van aspirant-controleur Helfrich om lid te worden van het genootschap. Helfrich wilde zich ook als kenner van de lokale culturen op de kaart zetten. Hij was dan ook erg ingenomen met de complimenten die hij later, rond 1890, kreeg van de grote Sumatra specialisten Snouck Hurgronje en Van der Tuuk. Helfrich's documentatiedrift kende geen grenzen. Bij een huismodel dat hij aan het Leidse museum stuurde

¹²Jasanoff 2006:218.

¹³Zie voor meer informatie, zie Ter Keurs 2005 en Brinkgreve 2009.
¹⁴Geciteerd in Ter Keurs 2005: p.

onderscheidde hij maar liefst 119 onderdelen, alle voorzien van lokale naam.¹⁵

Een door Helfrich verzameld huismodel. Collectie NMVW 886-1.

Die honger naar kennis over de lokale culturen lijkt bij Helfrich zeker gedreven door een nieuwsgierigheid naar de lokale zeden en gewoonten. Hij stond bij de bevolking bekend als een ambtenaar die streng maar rechtvaardig was. Hij was vrijwel zijn hele carrière actief in Zuid-Sumatra en sprak de lokale talen.

Ook bij Helfrich was echter de rauwe werkelijkheid van de koloniale onderdrukking niet ver weg. Hij werd vele malen geëerd met onderscheidingen voor moed en politiek beleid in Aceh (1898), Jambi en Kerinci (1906) en midden Sumatra (1908). In 1903 was hij al benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

Otto Helfrich werd er regelmatig bijgehaald als er moeilijke kwesties speelden. Illustratief is zijn optreden in Jambi, een gebied dat moeilijk onder controle te krijgen was. Uiteindelijk werd de Sultan verslagen, maar de belangrijke erfstukken (*pusaka*) waren nog in het bezit van zijn familie. Zolang dat het geval was bleef het gevaar van een opstand bestaan. Helfrich

¹⁵Fischer 1918:76-80.

werd erop afgestuurd en slaagde erin de familie van de Sultan te overreden de regalia af te staan aan de koloniale overheid.¹⁶

De overdracht van de regalia van de vorst van Jambi aan de Nederlandse autoriteiten, 26 maart 1904. O.L. Helfrich zit centraal achter de tafel. Collectie KITLV 27644

Op de foto is duidelijk te zien dat Helfrich de man is die de stukken in ontvangst neemt en niet de verantwoordelijke Resident, J.A. van Rijn van Alkemade. Helfrich is hier de belangrijkste Nederlander, niet zijn directe baas.

De belangrijkste kris van het Sultanaat Si Ginjai, een kris met een mythisch verleden, werd daarmee eigendom van de staat en geplaatst in het Museum van het Bataviaasch Genootschap. De kris werd opgeborgen in een museum en daarmee onschadelijk gemaakt.

Twee dingen kunnen we van dit voorbeeld leren. Enerzijds is duidelijk dat bepaalde voorwerpen, in dit geval een kris, kunnen worden beschouwd als 'levende' dingen die menselijk handelen kunnen beïnvloeden, die de macht van een autoriteit (Sultan of koloniale overheid) kunnen maken of breken. Anderzijds signaleren we dat musea kunnen worden gebruikt om de invloed van een voorwerp te neutraliseren, in een sterk

¹⁶Budiarti and Brinkgreve 2009:144-145.

Kris Si Ginjai, Museum Nasional Indonesia. MNI 10921/E.263.

geladen politieke context. Vooral als het betreffende voorwerp in een depot wordt opgeborgen en niet openbaar toegankelijk is, neemt de invloed ervan af. Het wordt niet meer gezien en de documentatie wordt vergeten. Daardoor is vaak veel diepgravend onderzoek nodig om het voorwerp zijn betekenis, zijn kracht en invloed dus, weer terug te geven. Met onze verzamelpraktijken ontnemen wij dus niet alleen een eerdere eigenaar het fysieke voorwerp, maar ontdoen wij ook het voorwerp van zijn kracht, als het ware zijn functie in het leven. Dit brengt ons bij het laatste inhoudelijke gedeelte van deze oratie. De ethische aspecten van verzamelen.

Ethisch

Wat geeft een verzamelaar het recht om objecten te verwerven voor eigen eer en glorie? Om hier een zin-

nig antwoord op te vinden moeten we allereerst twee soorten systemen onderscheiden waarbinnen voorwerpen van eigenaar wisselen. En voorts moeten we erkennen dat er verschillende vormen van eigendom zijn. Wat ik daarmee bedoel, leg ik hieronder uit.

In grote lijnen zijn er twee soorten situaties waarin voorwerpen van eigenaar wisselen, 1) in handelssystemen of uitwisselingsystemen, waarbinnen afspraken worden gemaakt over

de voorwaarden waarmee de voorwerpen worden uitgewisseld en 2) in netwerken waarbij sprake is van een onevenwichtige machtsbalans.

Met betrekking tot de eerste categorie kunnen we uitgebreid te rade gaan bij de culturele antropologie. De vele handelssystemen die in de antropologische literatuur beschreven zijn leveren veel informatie op over hoe voorwerpen worden uitgeruild en welke mechanismen zorgen voor een gebalanceerde discussie over prijs en/of andere tegenprestatie. De belangrijkste grondleggers van deze discours zijn Bronislaw Malinowski met *Argonauts of the Western Pacific* (1922) en natuurlijk Marcel Mauss, met zijn *Essai sur le don* (1924/25). Zelf heb ik in 1983/84 onderzoek mogen doen in het Siassi handelsnetwerk, in Noordoost Nieuw-Guinea.

Onderhandelingen over de prijs van houten schalen van de Siassi eilanden, Aisega, Nieuw-Brittannië, december 1983.

Ook bij dit type uitwisselingen spelen politieke machinaties een rol. Zo werd bij deze onderhandelingen handig gebruik gemaakt aan het feit dat ik hierbij aanwezig was. 'Als iemand helemaal uit Europa komt om onze schalen te kopen dan moeten ze toch wel van hoge kwaliteit zijn.'

Ik ga niet in op de details van deze gesprekken, hoe interessant dat ook zou zijn, maar daar is nu helaas geen tijd voor. Waar het mij nu om gaat is dat, middels weliswaar moeilijke maar

wel respectueuze, onderhandelingen een prijs werd bepaald waar wederzijds een akkoord op gegeven werd. Hiermee wisselden de schalen van eigenaar. Ik denk niet dat één van de Siassi producenten van deze schalen er sinds 1983 aan gedacht heeft om de schalen terug te eisen. Ze waren immers vrijwillig van eigenaar gewisseld. Er was wederzijds overeenstemming bereikt.

Bezoekers, bestuursambtenaren, koloniale bestuurders hebben eveneens vaak in dergelijke handelsnetwerken gefunctioneerd. Chris Gosden en Chantal Knowles hebben in het boek *Collecting Colonialism* (2001) laten zien dat ook Europese, Amerikaanse en Australische antropologen en bestuursambtenaren door de lokale bevolking in Zuid Nieuw-Brittannië (niet ver van de Siassi eilanden) vaak werden gezien als een, laat ik maar zeggen, doodgewone handelspartner.

De ethische problemen spelen natuurlijk vooral bij verzamelactiviteiten waarbij sprake is van een onevenwichtige machtsbalans, zoals bij koloniale situaties en kunstroof door de Nazi's. Juist deze twee situaties spelen de afgelopen jaren een grote rol in de publieke discussies over hoe ethisch het is dat wij, onze voorouders, al die verzamelingen bijeen hebben gebracht en nog steeds beheren. Want van wie zijn ze eigenlijk? Laat ik mij hier beperken tot kolonialisme. Dat is al ingewikkeld genoeg. 'Verzamelingen die in een koloniale context bijeengebracht zijn' staan niet per definitie gelijk aan Roofkunst, een term die tegenwoordig te pas en te onpas gebruikt wordt. Er zijn, ook binnen een koloniale situatie, veel verschillende manieren waarop verzameld werd. Ik noemde al verzamelen als onderdeel van lokale of regionale handel, maar als we goed naar de verzamelingen zelf kijken, dan vinden we nog meer interessante nuances. Zo bevatten de grote collecties die speciaal voor koloniale tentoonstellingen bijeengebracht zijn opvallend veel nieuw gemaakte voorwerpen. Niet alleen in de laat negentiende-eeuwse collecties komen we dit fenomeen tegen, ook in de vroeg negentiende-eeuwse collecties, zoals die van de Natuurkundige Commissie reizen door de Kleine Soenda Eilanden, zitten veel voorwerpen die geen sporen van gebruik vertonen.

Dit suggereert dat de lokale bevolking speciaal voor de verkoop voorwerpen maakte en dat de mensen dus in belangrijke mate zelf bepaalden wat ze kwijt wilden en wat niet. Gezien de uitstekende communicatie tussen de dorpen onderling is het aannemelijk dat men al lang van te voren wist dat er een Europese expeditie aankwam.

Ook bij de expedities van de Leidse dokter en later hoogleraar Anton Nieuwenhuis, in de laatste jaren van de negentiende eeuw, kunnen we constateren dat er veel nieuw gemaakte voorwerpen verzameld zijn.

Dan zijn er ook nog de diplomatieke geschenken en de vele situaties waarin er wel degelijk een goede relatie was tussen verzamelaar en oorspronkelijke eigenaar.

Geachte toehoorder, ik wil niet de negatieve aspecten, het geweld en de onderdrukking, van kolonialisme bagatelliseren. Integendeel, ik wil dat daar met open vizier over gesproken wordt, maar ik wil wel in de discussies over roofkunst meer nuance aanbrengen. Ook omdat heel veel mensen die een mening hebben over roofkunst, inclusief politici, vaak niet eens goed weten hoe de collecties waarover we het hebben nu precies verzameld zijn. En dat is logisch, want ook de specialisten hebben die informatie vaak niet. Als het er al is, zit het meestal nog diep opgeborgen in onze archieven, of in de voorwerpen zelf. Immers ook door het beter kijken naar de spullen zelf, kunnen we nog veel achterhalen.

Gelukkig begint het besef dat er meer onderzoek naar de geschiedenis van het verzamelen gedaan moet worden langzamerhand door te dringen. En dat moeten we niet doen om te gaan zitten navelstaren, maar vooral om een maatschappelijke discussie beter te kunnen voeren en uiteindelijk om internationale culturele contacten beter te kunnen onderhouden. Ik ben dan ook blij met het initiatief van het Rijksmuseum, het NIOD en het Nationaal Museum voor Wereldculturen om gezamenlijk deze problematiek aan te pakken.

Nog even terug naar de vraag van wie de collecties nu eigenlijk zijn. Afgezien van de verzamelcontext hangt het antwoord op

die vraag ook samen met wat we onder eigendom verstaan. Ook hierbij kan de culturele antropologie ons helpen, want ons Europese begrip van eigendom kan weleens fors afwijken van wat andere culturen daaronder verstaan. Voor Europeanen is er een op het Verlichtingsdenken gebaseerd juridisch kader. Bij onenigheid kunnen we een juridische procedure starten waarmee de zaak meestal wordt opgelost. Bij restitutieverzoeken lijkt dit dus ook een manier om tot een oplossing te komen. Zo simpel ligt het bij voorwerpen uit bijvoorbeeld Nieuw-Guinea echter niet. Toen ik in 1983 op de Siassi eilanden een masker van een belangrijke mythische voorouder (*nakamutmut* Worsaina) verzamelde, kwamen we tot mijn verbazing vrij snel een prijs overeen. Het masker en de bijbehorende attributen werden schoongemaakt, opgeknapt en aan mij overgedragen. De enige voorwaarde was dat ik het niet aan niet-geïnitieerden van het dorp (en de omringende dorpen) mocht laten zien.

14

Het is echter van belang in te zien dat de *nakamutmut* maskers van Siassi na de grote rituelen waarbij ze optreden, die wel twee weken duren, altijd vernietigd worden door ze in het moeras, de eigenlijke woonplaats van de *nakamutmut* neer te leggen en te laten wegroten. De maskers zijn namelijk niet meer dan een materiële huls, een materiële manifestatie, van iets dat veel belangrijker en veel duurzamer, maar niet materieel, is: de *nakamutmut* zelf. Vandaar dat, toen ik het masker meenam, men heel duidelijk tegen mij zei: 'Fijn dat je dit masker nu meeneemt om de mensen in Nederland te laten kennismaken met onze cultuur, maar de echte Worsaina blijft altijd hier. En jullie zullen dus altijd een relatie met ons moeten onderhouden door middel van het eren van de woonplaats van Worsaina.' Wij hebben dus hier in het Museum voor Volkenkunde niet Worsaina zelf.¹⁷ Wij zijn er niet de eigenaar van, want Worsaina zelf heeft zijn eigenlijke woonplaats nooit verlaten. Bij een volgend ritueel maakt men gewoon een nieuw masker en 'laadt' dat, als het ware, met de kracht van Worsaina, zodat het masker zijn functie weer goed van vervullen.

¹⁷Nationaal Museum van Wereldculturen, RV 5703-72a.

Nakamutmut Worsaina tijdens een initiatiefeest in December 1983, Siassi, Papoea Nieuw-Guinea.

Dit voorbeeld sluit goed aan bij klassieke antropologische voorbeelden, zoals die aangedragen zijn door onder meer de eerder genoemde Marcel Mauss en Bronislaw Malinowski. Zo haalt Mauss voorbeelden aan uit Nieuw-Zeeland en andere delen van Polynesië, waar men zegt dat de *hau* (een soort ziel) van het voorwerp altijd verbonden blijft met de plek van

oorsprong. De grote hoeveelheid literatuur die volgde op deze voorbeelden kan ons helpen om het complexe restitutievraagstuk beter te begrijpen.

Musea, Collecties en Samenleving

Er is nu de nieuwe leerstoel Museums, Collections and Society. Deze nieuwe onderzoeksgroep die eveneens Museums, Collections and Society gaat heten, gaat op vier terreinen actief worden: Onderzoek, onderwijs, organisatie en communicatie.

Het onderzoek gaat plaatsvinden langs vier lijnen: Geschiedenis van collecties en collectievorming (inclusief de samenhang in de Leidse collecties), classificaties en representaties in collectiebeheer en museale presentaties, de 'agency' van collecties (inclusief onderzoek naar zogeheten 'topstukken') en de ethiek van het verzamelen. We gaan dit doen met een onderzoeksgroep van, afgezien van mijn positie, twee universitair docenten en twee postdoc onderzoekers, in nauwe samenwerking met de betrokken medewerkers bij kunstgeschiedenis en archeologie, en de conservatoren en onderzoekers bij de Leidse en Haagse musea.

In het master onderwijs komt een kerncursus 'Museums and Collections', die een verplichte inleiding wordt op de MA fase voor zowel kunstgeschiedenis als archeologie studenten. Tevens gaan we de komende jaren kijken hoe we Museums, Collections and Society structureel en universitair breed kunnen inbedden en tevens sterk kunnen relateren aan de activiteiten van de Leidse en Haagse musea. Er zal worden gekeken naar de samenhang met erfgoedstudies, zoals met de erfgoedpoot van de faculteit archeologie, met het Instituut voor Culturele Antropologie en natuurlijk het LDE Centre for Global Heritage and Development.

Om duidelijk te maken wat we precies willen communiceren, ga ik terug naar mijn betoog over Hans Sloane. James Delbourgo's boek over Hans Sloane eindigt met een mes dat aan twee kanten snijdt, een conclusie waarmee je twee kanten op kunt. Ik citeer:

... Sloane's museum embodied a fusion of empire and information in which the lofty dream of surveying the creation rested on the cunning mundanities of colonial and commercial ambition. ... Sloane's legacy is an artefact of British imperial power.¹⁸ (Inclusief het geweld en de onderdrukking, zou ik toevoegen.)

The universalism of early modern natural history can still enlighten by revealing the connections between nature and society, rather than separating them according to the divisions of modern knowledge. The civic promise of Sloane's legacy thus endures: the use of free public institutions to better understand the interplay of species and cultures that make up our world.¹⁹

De Leidse collecties, in de musea en bij de universiteit, zijn bij elkaar ook een soort universeel museum zoals het British Museum in eerste instantie bedoeld was. Bij ons is het echter allemaal opgesplitst, in diverse verschillende organisaties. Toch zijn de problemen en de kansen die we hebben gelijk aan wat ik in deze lezing signaleerde: enerzijds een problematisch verleden en anderzijds het ideaal van verlichting en humanisme, ofwel een nieuwsgierigheid naar de natuurlijke en menselijke diversiteit. Die spanning is inherent is aan het werk dat wij doen. We moeten beide aspecten van collectiegericht onderzoek en museale presentaties scherp op het netvlies houden. Alleen dan kunnen we recht doen aan de enorme rijkdom die de collecties ons bieden, een rijkdom die zich uit in kennis en verwondering, en die we verder kunnen ontwikkelen in contacten met mensen en culturen over de hele wereld. Dat is de boodschap die wij de komende jaren gaan uitdragen.

Slotwoord

Mijn dank gaat uit naar velen onder u, onder meer naar het Management Team en de medewerkers van het Rijksmuseum van Oudheden. Wim Weijland, Wouter de Groot, Guus Waals,

¹⁸Delbourgo 2017:341.

¹⁹Delbourgo 2017:342.

Vivian Baan en eigenlijk alle andere medewerkers van dat prachtige museum. Veel dank voor de inspirerende jaren die ik bij jullie en met jullie heb mogen meemaken.

Collega's van antropologie, dank voor de plezierige manier waarop wij de afgelopen jaren hebben samengewerkt.

Bij de totstandkoming van deze leerstoel is vanaf het begin sprake geweest van een overtuigende steun van het College van Bestuur en de Raad van Decanen. Ik wil u allen danken voor uw inzet, met name de decanen Professor Mark Rutgers en Professor Jan Kolen. Zij hebben in nauwe samenwerking en met volle overtuiging een cruciale rol gespeeld bij het instellen van deze leerstoel, ingebed in de plannen voor het nieuwe stimuleringsgebied Museums, Collections and Society. De onmiddellijke steun die rector magnificus Professor Carel Stolker aan dit plan gaf, verdient eveneens mijn welgemeende dank.

Dank ook, aan de besturen van de betrokken faculteiten, Geesteswetenschappen en Archeologie, aan de Universiteitsraad en eigenlijk gewoon aan allen die dit mogelijk hebben gemaakt. Het management van de onderzoeksschool Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS) wil ik bedanken voor hun steun en voor de ondersteuning die zij mij bieden bij de invulling van mijn nieuwe baan: voormalig directeur Professor Thony Visser, nu decaan in Groningen, Instituutsmanger Jan Pronk en niet in de laatste plaats dr. Ylva Klaassen die mij op voorbeeldige wijze door de universitaire bureaucratie loodst. Professor Sybille Lammes, Professor Stijn Bussels, dr. Marika Keblusek en dr. Mariana Françaço, ik kijk uit naar de samenwerking.

Mara de Groot, Manager van het LDE Centre for Global Heritage and Development: wij gaan er samen voor zorgen dat het Centre groeit en bloeit en over vier jaar niet meer weg te denken is.

Datzelfde geldt voor LeidenGlobal, waar ik samen met Aphroditi Zoufoukaridis de schouders onder ga zetten.

Ik kan hier niet iedereen de revue laten passeren, maar ik wil wel enkele mensen noemen die mij inhoudelijk, soms lang geleden, enorm gestimuleerd hebben.

Professor Adriaan Gerbrands, lang geleden mijn onvolprezen mentor, Professor Mike Rowlands of University College London, always critical and stimulating at the same time, Professor Caroline van Eck en Professor Miguel John Versluys voor onze uiterst stimulerende en leerzame discussies in het kader van het Material Agency Forum en *last but not least* Professor Jos Platenkamp van de Universiteit van Münster, altijd in voor een intellectueel avontuur, dat vervolgens op het scherpst van de snede gefileerd en ook gestructureerd wordt.

Dames en heren studenten, onderzoek is een belangrijk onderdeel van Museums, Collections and Society, maar ik wil dat onderzoek graag betrekken in het onderwijs en met u discussieren over de intrigerende en buitengewoon belangrijke vragen die ons bezighouden. Vragen die te maken hebben met collecties, musea en vooral met de samenleving. Zoals ik negen jaar geleden ook al zei: Ik zal u echter niet opleiden tot 'objectfreaks'. Uiteindelijk gaat het ons om mensen en in het verlengde daarvan om de samenleving.

En tenslotte mijn, niet in woorden te uiten, dank aan Patricia Paravano en Charlotte ter Keurs. Zonder jullie was ik niet geworden wat ik nu ben.

Dames en heren, dank voor uw aandacht. Ik heb gezegd.

Literatuur

- Baudrillard, J.
1968 *Le système des objets*. Paris.
- Budiarti, H. and F. Brinkgreve, F.
2009 Court Arts of the Sumatran sultanates. In: *Sumatra. Crossroads of Cultures*. Edited by F. Brinkgreve and R. Sulistianingsih. Leiden, 121-151.
- Delbourgo, J.
2017 *Collecting the World. The Life and Curiosity of Hans Sloane*. Allen Lane.
- Fischer, H.
1918 *Catalogus van 's Rijks Ethnographisch Museum. Dl. 12: Zuid-Sumatra*. Leiden.
- Jasanoff, M.
2006 *Edge of Empire. Conquest and Collecting in the East, 1750-1850*. London, New York.
- Keurs, P. ter
2005 Verzamelen in Centraal en Zuid-Sumatra. In: *Indonesia. De ontdekking van het verleden*. Red. Endang Sri Hardiati en Pieter ter Keurs. Amsterdam, 85-89.
- Malinowski, B.
1922 *Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London.
- Mauss, M.
1924/25 *Essai sur le don*. Beschikbaar in het Nederlands als *Essay over de gift*, Amsterdam.
- Miller, D.
1987 *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford.
- Safranski, R.
2010 [2009] *Goethe en Schiller. Het verhaal van een vriendschap*. Amsterdam.
- Strathern, M.
1988 *Gender of the Gift. Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Berkeley and Los Angeles.
- Subkowksi, P.
2006 On the psychodynamics of collecting. *International Journal of Psychoanalysis*, 87, 383-401.

PROF. DR. PIETER TER KEURS

Pieter ter keurs (1956) is cultureel antropoloog en heeft veldwerk gedaan in Papoea Nieuw-Guinea en Indonesië. Hij werkte onder meer als conservator bij het Rijksmuseum voor Volkenkunde en als hoofd Collecties en Onderzoek bij het Rijksmuseum van Oudheden. Hij publiceerde over de kunst en materiële cultuur van Oceanië en Indonesië en over verzamelen in een koloniale context. Ter Keurs maakte tentoonstellingen in Leiden, Amsterdam, Jakarta en Parijs. Hij werkte mee aan projecten in Tunis, Singapore en Manilla. Tussen 2003 en 2009 leidde hij samenwerkingsprojecten met Indonesische musea. In 2010 werd hij, vanwege het Fonds voor Etnologie (FEL), benoemd tot bijzonder hoogleraar Antropologie van Materiële Cultuur aan de Universiteit Leiden.

Ter Keurs is geïnteresseerd in theorie van materiële cultuur en erfgoed studies en in onderzoek naar verzamelen en musea.

Universiteit
Leiden